

ҲАРБӢЙ АСКАРЛАР МАЪНАВИЯТИНИ ЮКСАЛТИРИШДА
СОҲИБҚИРОН АМИР ТЕМУР СИЙМОСИ

ЧДПУ Гуманитар фанлар факультети Тарих йўналиши

2-курс талабаси Шамсиев Оятулло

Илмий раҳбар: Сулаймонова Шохсанам Абсамотова

Аннотация: *Мақолада муаллиф томонидан Соҳибқирон Амир Темур сиймоси орқали ҳарбий соҳада таълим олувчи ёшларнинг маънавияти юксалтириш масаласи ёритиб берилган.*

Калит сўзлар: *Амир Темур, маънавият, адолат, инсонпарварлик, ватанпарварлик, жанг санъати, "Зафарнома"*

Аннотация: *В статье дается авторский взгляд на поднятие морального духа молодежи деятельностью Амира Темура, обучающейся на военном направлении.*

Ключевые слова: *Амир Темур, духовность, справедливость, гуманизм, патриотизм, боевые искусства, "Зафарнама".*

Annotation: *The article gives the author's view on raising the morale of young people by the activities of Amir Temur, who is studying for a military direction.*

Key words: *Amir Temur, spirituality, justice, humanism, patriotism, martial arts, "Zafarnama".*

Буюк тарих зарварақларида ном қолдирган соҳибқирон Амир Темур (1336-1405) ўзининг ўткир ақл-заковати, ноёб етакчилик қобилияти ва ҳарбий маҳорати билан жаҳон тарихида муносиб ўрин эгаллаган тарихий шахслардан биридир. Амир Темурнинг фаолияти, давлат бошқаруви ҳамда ҳарбий соҳадаги муваффақияти, шунингдек унинг илм, фан ва маънавият соҳасидаги фазилатлари халқимиз миллий ўзлигини англаши, ёш авлодлар тарбиясида муҳим аҳамият касб этади. Айниқса, саркарданинг ҳарбий соҳадаги фаолияти ҳарбий соҳада таълим олаётган ёшлар маънавий дунёсини юксалтириш, уларда ватанпарварлик руҳини оширишда ҳамда касбий фаолиятида адолат мезони билан иш кўришдек жиҳатларни шакллантиришда муҳим аҳамият касб этади.

Жумладан, Амир Темур ўзининг салтанат барпо этишдек улкан мақсадни рўёбга чиқариш мақсадида Ҳиндистон, Хуросон, Эрон, Олтин Ўрда, Муғулистон ва бошқа кўплаб ўлкаларга қарши мувофақиятли юришларни амалга оширди. Ушбу кенг кўламли юришлар давомида Соҳибқирон томонидан бир-бирдан мукамал бўлган турли жанг усулларида фойдаланди. Амир Темур томонидан жангларида қўлланилган ҳарбий тактикалар туфайли кўшинда кам йўқотишлар билан бирин-кетин кўплаб бўйсунмас қалъалар забт этилган. Шу боисдан, ғарб тарихи Темурбекни жаҳоннинг энг буюк саркардаларидан бири сифатида ҳақли равишда тан олди. Амир Темур тахтга ўтириш боиси ўлароқ ижтимоий, сиёсий, иқтисодий ҳаётда содир бўлган ижобий ўзгаришлар ўз ифодасини ҳарб ишида ва ҳарбий санъатда ҳам намоён этди. Унинг

ҳарбий истеъдоди асосан икки йўналишда: моҳир ҳарбий ташкилотчи ва атоқли саркарда тарзида ёрқин намоён бўлади³².

Буюк лашкарбоши ва новатор ҳарбий ташкилотчи сифатида Амир Темур ўта интизомли армия тузишга, мўлжалланган чоғига қўшин қисмларини санъаткорона бошқаришга, жанг тақдири ҳал бўладиган жойларга ҳарбий кучларни ўз вақтида усталик билан йўллашга, ҳар қандай тўсиқ ва ғояларни тадбиркорлик билан босиб ўтишга, армиядаги жанговар руҳни керакли даражада ушлаб туришга муяссар бўлганлиги боис қисқа муддат ичида ўз қўшидан кўп сонли ҳарбий қўшинларни мағлуб этишга муваффақ бўлган³³. Амир Темур тузган қўшин кўплаб мамлакатларни забт этишда сон жиҳатдан аниқ ва пухта ташкил этилганлиги билан ўз даврининг кўплаб қўшинлардан устун турган. Қўшиннинг жанговар ҳолатини белгилаб бериш ва тартибга солиш – «ясол» деб юритилган. Соҳибқирон томонидан «ясол» жангдан-жангга такомиллаштириб борган, армия ўз замонасининг илғор қурол ва техникаси билан қуролланган, айнан бир турдаги қурол-яроғ, аслаҳа-анжом билан таъминланган, қисмлар бир-биридан кийим боши, тутган байроғи ёки туғи орқали ҳам фарқланиб турган³⁴.

Шуни таъкидлаш лозимки, Амир Темурнинг ҳарбий тўқнашувларда қўллаган жанг усули ўз даврининг буюк империялари Қорахонийлар, Ғазнавийлар, Хоразмшоҳлар, Салжуқийлар, Чингизийлар қўшини жанговар тартибидан фарқли бўлиб, етти қисм-қўлга ажратилган. Шарафиддин Али Яздийнинг "Зафарнома" асарида Соҳибқирон ҳарбий жанг усули етти қисм-қўл тузилиши тўғрисида тўлиқ маълумот берилган. Соҳибқирон ўз қўшини қанотларини жанг чоғида душман ҳужумидан муҳофаза қилиш ва аксинча ғаним кучларини ён томондан айланиб ўтиб, унга ордан зарба бериш мақсадида тузилган отлик қисм-кунбул ёки кумбул, баъзи манбаларда қанбулнинг жорий этилиши-ҳарбий санъат ривожига қўшган улкан хизматларидан бири бўлди. Бундай жанг усулидан фақат беш аср ўтиб, XIX асрнинг атоқли лашкарбошиси Наполеон Бонапарт армиясининг жангавор тартибида қўшин қанотларини ҳимояловчи қисм мавжуд бўлган³⁵.

Амир Темур ҳарбий жангларда тажрибали ва истеъдодли лашкарбошилар тайинлашга алоҳида эътибор берган. Ушбу жараёнда асосан ҳарбий санъатнинг ўзига хос сир-асрорларидан тўла воқиф бўлган, душман сафларини пароканда қилиш йўл-йўриқларини яхши эгаллаган, мушкул вазиятларда дадил ва тез ҳаракат қиладиган, ҳеч қандай тўсиқлардан тап тортмайдиган, қўшин сафида содир бўлиши эҳтимолидан ҳоли топилмаган тартибсизликларни ўз вақтида бартараф эта оладиган истеъдод эгаларинигина Темурбек томонидан лашкарбошиликка қўйилган. Соҳибқирон томонидан амалга оширилган ушбу тадбир орқали ҳарбий жанг усулларида фойдаланиш самарадорлиги юқори бўлиши таъминланган. Жумладан, Амир Темур томонидан Хуросон, Кавказ, Эрон ва Ҳиндистондаги ҳарбий юришлари давомида

³² И. М. Муминов "Амир Темурнинг Ўрта Осиё тарихида тутган ўрни ва роли". Тошкент, Фан, 1968.

³³ Ҳ. Дадабоев "Амир Темурнинг ҳарбий маҳорати". Тошкент, Ёзувчи, 1996, 8-бет.

³⁴ Э. А. Разин. История военного искусства. Москва, 1957, 234-бет.

³⁵ Ҳ. Дадабоев "Амир Темурнинг ҳарбий маҳорати". Тошкент, Ёзувчи, 1996, 10-бет.

қалғаларни эгаллашда истеъдодли лашкарбошилар томонидан кўплаб жасоратлар кўрсатилган. Амир Темур ўз қўшини ва сипоҳийларни бошқариш, янги ҳарбий юриш усуллари такомиллаштириш борасида доимий тарзда фикр юритган. Жумладан, "Темур тузуклари"да шундай келтирилади: "Кундузлари тажрибали ва доно кишилар билан турли мамлакатларни забт этиш шатранжи устида бош қотирдим. Кечалари бўлса тўшагимда ёнбошлаб олиб, мамлакат ишларини қандай юргизиш кераклиги ҳақида ўйладим ва уларни бажариш воситаларини ўзимча тасаввур қилиб кўрдим. Ўзга мамлакатларни забт этиш йўлларини ўз кўнглимда чамалаб, қай тарзда ҳужум қилиб, қандай чекиниш мумкинлигини белгилар эдим. Сипоҳийларим билан қандай муомала қилишим тўғрисида фикр юргизиб, қайси бирини қандай тарбият қилишим керак, қайси ишни қай бирига топширсам, хато қилмаган бўламан деб, ҳар ишнинг олди-кетини ўйлар эдим"³⁶.

Яна шуни қўшимча қилишимиз жоизки Соҳибқирон шундай буюк саркарда бўлишига қарамай ҳеч қачон манманликка берилмаганлигини юқоридаги сўзларидан ҳам кўришимиз мумкин. У нафақат янгидан-янги жанг усулларини қўллаш билан бир қаторда, жангни бой бериш ҳолатларида қандай тарзда чекиниш ва яна жангга кириш каби ҳолатларнида доимий тарзда ўйлаб кўриб иш тутган. Амир Темур йирик жанглар билан бир қаторда кичик ҳарбий тўқнашувларга ҳам катта эътибор қаратади. Унинг буйруғига кўра жанг майдонида ғанимлар қўшини сони ўн икки мингдан кам отликдан иборат бўлганда, лашкарларга Амир ул-умаро кўмондонлик қилган. Шунингдек, жангда аймоқ ва туманлардан ўн икки минг отлик унга ҳамроҳлик қилган. Амир ул-умарога мингбошилар, юзбошилар ва ўнбошилар ҳамроҳлик қилиб, душман қўшинларига бир кунлик масофа қолганда Соҳибқиронга хабар беришган. Ушбу ҳарбий қўшиннинг оз сонли бўлишига қарамай буюк саркарданинг тактик жиҳатдан қўшинни тўғри жойлаштириши жангларда ғалабани таъминловчи асосий омил бўлган. Жумладан, "Темур тузуклари"да шундай келтирилади: "Амр қилдимки, ўшал ўн икки минг отлик аскарни тўққиз қисмга бўлсинлар, ушбу тартибда: қўлда бир фавж, баронғорда уч фавж, жавонғорда уч фавж, ҳировулда-бир фавж ва қоровулда-бир фавж турсин. Баронғорнинг ўзи ҳировул, чоповул ва шиқовулдан иборат булсин. Шунга ўхшаш, жавонғор ҳам ҳировул, чоповул ва шиқовулдан иборат бўлсин". Амир Темур қўшиннинг тузулиши билан бир қаторда, унинг жойлашувига ҳам алоҳида эътибор қаратган. Соҳибқирон Амир ул-умарога уруш майдонини танлашда тўрт ҳолатини назарда тутиши лозимлигини амр этади. Булар: Биринчиси- у ернинг сувга узоқ-яқинлиги. Иккинчиси-аскар сақлайдиган ернинг хавфсизлиги. Учтинчиси-ғаним лашкари турган ердан тепароққа жойлашиши ва офтобга рўбарў бўлмаслиги, токи кўёш шуъласи сипоҳийлар кўзини қамаштирмасин. Тўртинчиси-уруш майдони олди очик, кенг жой бўлиши лозим. Яна Соҳибқирон амр этадики, урушдан бир кун олдин лашкарни сафга тизсинлар ва тузукка мувофиқ уни фавжларга ажратиб, душман томонга қараб юрсинлар деб кўрсатма беради. Ўша даврларда деярли барча халқлар уруш вақтида тартибли сафларда тизилмасдан, тўда-тўда бўлиб, тактик

³⁶ Маъсул муҳаррир Ж. Раҳимов "Темур тузуклари". Тошкент. Шодлик. 2020, 124-бет.

мулоҳазаларсиз жанг қиладиган, ўз жасурлигига берилиб кетиб, душманга тартибсиз равишда ташланадиган бир вақтда Амир Темур лашкарлари тартибли сафларга тизилган ва бир неча қисмлардан иборат бўлар, ҳамда улар жангга бирин-кетин киритилиб, ниҳоят, сўнги ҳужумлар билан душман кучсизлантирилиб, ҳолдан тойдирилгач, энг сараланган жангчилардан тузилган, ҳар доим ғалабани таъминлаши мумкин бўлган, кучли ва бардам резерв жангги киритилади.

Хулоса тарзида шуни айтишимиз мумкинки, Соҳибқирон жаҳонда биринчи бўлиб рақибга мос тарзда баҳо бериб, ўн икки минг, қирқ минг ва қирқ мингдан зиёд рақибга мос тарзда жанг усуллари жорий этди. Буюк саркарда жанг усуллари муносиб тарзда амалга ошириш учун лашкарбошилар билан муносабат масалаларига ҳам катта эътибор қаратиши ҳам қўшиннинг жангларда ғалабаларини таъминлаган. Амир Темурнинг асосий қўшин ён қанотларини ҳимоя қилиш услуби жаҳон жанг санъати ривожини қўшган улкан ҳиссаларидан бири бўлган. Амир Темур ўз даврининг буюк саркардаси ҳисобланади. Ўша давргача ҳеч қайси қўшинлар ва ҳарбий тўқнашувларда қўлланилмаган янги тартиб ва усулларни жорий этилган. Ҳозирги кунда дунёнинг кўплаб мамлакатлари ўз армияларини тарбиялаш жараёнида Соҳибқироннинг ҳарбий жанг усулларидан фойдаланиши ҳам унинг буюк саркарда сифатида мустаҳкам қўшин билан бир қаторда, ҳарбий жангларга жорий этилган тартиб ва тактикаларининг мукамал тузилганини кўришимиз мумкин.